

DERLEME / REVIEW

Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ile Kalkınma Yaklaşımları

Social Capital and Development Approaches From the Point of View of the World Bank

Sevgi Baysal Balcı

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Araştırma ve Planlama Programı, İstanbul

ÖZ

Bu çalışmada sosyal sermaye kavramının Dünya Bankası'nda yer alan kalkınma tartışmalarının nasıl içine girdiği ve Dünya Bankası'nın sosyal sermaye kavramını geliştirerek yeni kalkınma yaklaşımlarına nasıl dahil edildiği incelenmiştir. Sosyal sermaye kavramı öncelikle Bourdieu ve Coleman ile gündeme gelmiş olmasına rağmen; Putnam ile son derece popülerleşmiştir. Dünya Bankası; oluşturduğu kalkınma planlarının başarısızlıkları ya da hatalarını incelerken, banka içindeki çeşitli çalışma grupları sosyal sermaye kavramını sürece dahil etmiş ve bu konuda yeni yaklaşımlar ortaya koymaya başlamıştır. Bu yaklaşımların en önemlilerinden biri; Banka'nın stratejilerine çok ciddi eleştiriler de getiren Woolcock' un yapmış olduğu çalışmalardır. Woolcock; öncelikle Dünya Bankası'nın neden başarısız olduğunu incelemiş, sosyal sermaye bakışı ile bu kalkınma planlarını analiz etmiş ve yeni bir teorik çerçeve oluşturmuştur. Woolcock'un geliştirdiği yaklaşımın Türkiye'nin kalkınma perspektifine ipuçları üretmek üzere derlenmesi yazının konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Dünya Bankası; kalkınma; sosyal sermaye.

ABSTRACT

This paper investigates how the term social capital is involved in the World Bank's discussions of development, as well as how the World Bank has developed the term and integrated it into new development approaches. Though social capital was initially discussed by Bourdieu and Coleman, the concept became widely known after the studies of Putnam. While discussing and analyzing errors and failures of development projects, some research groups within the World Bank incorporated the concept of social capital into the process, and began to create new approaches toward development. One of the most important approaches belongs to Woolcock, who is very critical of the World Bank's development policies. First, Woolcock investigated the reasons behind the bank's failures, then analyzed these development plans from the perspective of social capital, and designed a new theoretical framework for the bank's social capital debates. The main subject of this paper is compiling these new approaches developed by Woolcock in order to gain insights into Turkey's developmental perspective.

Keywords: World Bank; development; social capital.

Geliş tarihi: 30.07.2015 Kabul tarihi: 07.09.2015

İletişim: (Doktora Öğrencisi) Sevgi Baysal Balcı.

e-posta: sevgibaysal@gmail.com

Sosyal Sermaye Nedir?

Sosyal sermaye kavramı ilk olarak Jane Jacobs, Pierre Bourdieu, Jean Claude Passeron ve Glenn Loury tarafından tanımlanmış, daha sonra James Coleman, Ronald Burt, Robert Putnam ve Alejandro Portes tarafından geliştirilmiştir. Sosyal Sermaye genellikle Bourdieu ve Coleman'ın çalışmalarına atıf yapılarak tanımlanırken; her ikisi de sosyal sermayeyi bireylerin sosyal ağlara katılımı sayesinde elde ettikleri çeşitli kaynaklar olarak yorumlar.

Bourdieu (1986), sosyal sermayeyi “Örneğin bir grubun üyesi olmak gibi karşılıklı tanışıklık ya da tanınma ilişkilerine sahip böylece her bir üyesine ortak olarak sahip olunan sermaye ile destek olan, duyulan güvenin, kelimenin her türlü kullanımı ile kredi hak etmesine neden olarak görülen, az ya da çok kurumsallaşmış uzun ömürlü bir ağa sahip olmaya bağlı olarak mevcut ya da olası kaynakların birikmesidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Bourdieu sosyal sermaye yaklaşımını ayrıcalıkların yeniden üretimini açıklayıcı bir mekanizma olarak ortaya koyarken, aynı zamanda sosyal dışlanmanın da doğasını açıklar (Bexley, 2007).

Bourdieu sosyal sermaye konusunda sınıfsal ayrıcalıkların korunmasına ve dışardakilerin mevcut halinde kalmasına odaklanırken; Coleman sosyal sermayenin yoksullar için anlamına yoğunlaşmıştır. Coleman'a göre sosyal sermaye; “Şirketler ya da kişiler gibi aktörlerin sosyal yapı içerisindeki belli eylemleri” ne olanak sağlamaktadır. Sosyal sermaye üretilemez onun yerine diğer etkinliklerin yan ürünüdür; bu bağlamda da ekonomik anlamda bir sermaye yerine bunun bir dışsallık olduğunu söylemek daha mümkündür. Bu dışsallıkların, aktörlerin eylemlerini içeren pozitif çıktılarının olması onun tam anlamıyla sermaye olmasına yetmemektedir. Coleman (1998) bunu; “A, B için bir şey yaparsa ve B'nin ona gelecekte karşılık vereceğine güvenirse; bu durum A için bir beklentiye yol açar ve B için bir yükümlülük olur. Bu yükümlülük B'nin performansı için A'nın elinde tuttuğu ödeme fişleri gibi algılanabilir. Eğer A ilişkide olduğu çeşitli sayıda kişiler için bu fişlerden çok sayıda tutarsa, o zaman finansal sermaye ile doğrudan benzerlik kurar.” şeklinde örnekler. Bourdieu'dan farklı olarak Coleman sosyal sermayenin zenginler için olduğu kadar yoksullar için de önemli olduğunu ifade eder. Eğitimde dezavantajlı öğrencilerden sosyal sermayesi güçlü olanların avantajlı durumda olduğunu gösterecek çalışmalar yapmıştır. Bourdieu için sosyal sermaye bireysel bir durum iken, Coleman için ağlar, normlar ve ağlara üyeliğin faydalarını içermektedir (Bexley, 2007).

Temel yaklaşımlarını vermek üzere kısaca üzerinde durduğum Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımları; kavramı popülerleştiren ve ekonomik bir bakış açısı geliştiren Robert Putnam'dan ayrılmaktadır. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında sosyal sermayeyi popüler bir kavram haline getiren Putnam'ın “Bowling Alone” kitabıdır denebilir. 1999 yılından 2005 yılına kadar Dünya Bankası'nda ve İngiltere, ABD, Yeni Zelanda, Avusturalya, Kanada, Finlandiya, İrlanda gibi pek çok

ülkede sosyal sermayeyi; politika müzakerelerine açıkça dahil etmenin yolları aranmış; toplumsal araştırmalara sosyal sermayeyi ölçecek sorular eklenmiş hatta bazen araştırmancın kendisi haline dönüşmüştür. Kanada, ABD, İngiltere gibi ülkelerde Merkez sol hükümetlerin bulunması; politika tartışmalarında, eski “yoksulluk kültürü” kavramları yerine daha yapıcı “sosyal” kavramların kullanılmasını sağlamıştır. Bu kavramsal yenilenme; göçmenliğin doğası ve akışı, devlet ve topluluklar arasındaki ilişki dinamikleri, yoksullar arasında hayatta kalma ve mobilite stratejileri gibi konuları sosyal ilişkiler ekseninde ele almaya ve daha iyi anlamaya yardımcı olacak bir bakış açısı oluşturmaya yardımcı olmuştur. Dünya Bankası; 1995 yılında kendi içinde sosyal kalkınma için bir bölüm kurmuştur. Sosyal sermaye kavramının bu dönemlerde yükselmesi; ekonomi ve diğer sosyal bilimlerde köprü görevi görecektir makul bir söylem olarak görülmüş ve politikalarına yansıtılmıştır (Woolcock, 2010). Putnam'dan sonra popülerleşen sosyal sermaye kavramına Dünya Bankası açısından bakarak kalkınma yolundaki Türkiye'ye yönelik tartışma başlıkları oluşturmak bu yazının ana konusunu oluşturmaktadır.

Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ve Kalkınma

Dünya Bankasında sosyal sermaye tartışmaları Putnam'ın 1993 yılında İtalya bölgesel politika ve kalkınmasıyla ilgili yazmış olduğu ünlü çalışmasından sonra yoğunlaşmış ve teorileri Dünya Bankası'nda iki yönetici tarafından destek bulmuştur. Birinci destek; genellikle kalkınma konusunda istisnalara rağmen kurumsal olarak belirlenmiş ve geleneksel bir sistemi savunan Kalkınma Ekonomisi Kıdemli Başkan Yardımcısı Michael Bruno'dan, ikinci destek ise genellikle Banka'nın çevresel ve sosyal hatalarında çözüm üretici olan ve sosyal kalkınmaya ev sahipliği yapan Çevresel Sürdürülebilir Kalkınma Başkan Yardımcısı İsmail Serageldin' den gelmiştir. Putnam her iki başkan yardımcısına da danışmanlık yapmıştır.

Putnam; Gronovetter'in 1973 yılında açtığı tartışmadan faydalanarak iki formda temel sosyal sermaye geliştirmiştir. O'na göre sosyal sermaye “bağlayıcı” (bonding) ve “birleştirici” (bridging) olmak üzere iki formda gelişir. Bağlayıcı (bonding) sosyal sermaye “etnik yardımlaşma dernekleri, kilisedeki kadın okuma grupları ve popüler golf kulüpleri, aile ve yakın arkadaşlar” gibi özel ağları içerirken, birleştirici (bridging) sosyal sermaye gençlik kulüpleri, sivil toplum kuruluşları, ekümenik dini gruplar, meslektaşları, iş bağlantıları gibi daha genel ağları içerir. Putnam'ın sosyal sermayeye birleştirici ağları eklemesiyle kavramın içeriği daha net bir okumaya kavuşmuş ve popüler literatürde önemli bir dönüm noktası haline dönüşmüştür (Bexley, 2007). Bu noktada Gronovetter'in teorilerinin Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımlarına etkisi çok önemlidir. Gronovetter 1970'de yayınlanan çalışmalarında; güçlü, yakın ve bağlantılı ilişkiler ile gevşek ya da birleştirici ağların özellikle de iş yâ da yeni bilgi ararken

ortaya çıkan farklarını belirginleştirmiştir. Buna göre her bireyin kendisine yakın olan sıkı örülmüş bir dokuya sahip arkadaşlıkları vardır, aynı zamanda her birinin kendi sıkı arkadaşlıkları olan tanıdıkları vardır. Gronovetter'a göre bir kişi ile tanıdığı arasında "sadece rastgele bir tanıdıklık değil aynı zamanda iki çok sıkı dokulu grup arasında birleştirici ilişki de bulunmaktadır." Gronovetter (1973) bu bilgi üzerinden "az sayıda zayıf ağı bulunan kişiler sosyal sistemin uzak noktalarından gelen bilgiden uzakta kalırlar ve kendi yakın arkadaşlarının görüşleriyle ve bilgileriyle sınırlı kalırlar" fikrini üretmiştir (Bexley, 2007).

Putnam da Coleman gibi sosyal sermayeye daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştır. Sosyal sermayenin bireyler arasındaki sosyal ağlar, karşılıklılık içeren normlar ve bunlardan beslenen güven türü ilişkileri ifade ettiğini söyleyen Putnam; sosyal sermayeyi erdemle yakından ilişkili olarak görmüştür. Bununla birlikte arasındaki en temel farkın sosyal sermayenin erdemini de yoğun bulunduğu sosyal ilişkilere gömülü olmasıdır. Erdem çok fazla olsa da eğer bireyler ağlardan izole durumdaysa bu toplumun sosyal sermaye açısından zengin olduğunu söylemek mümkün değildir (Putnam, 2000). Kavramı daha işlevsel kılmak için sosyal sermaye çatısı altında toplanan pek çok toplumsal ve bireysel davranış belirleyicileri, ölçülebilir ve basit bir araç haline dönüşerek politika üreticileri tarafından sahiplenilmiştir (Bexley, 2007).

Kalkınma teorisini Norman Uphoff dünya bankasına yeni yaklaşımlar önermiş; sosyal sermayenin sadece tanımlama ile anlaşılamayacağını ancak onu oluşturan elemanlar, bunlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin ve elemanların neden olduğu sonuçları inceleyerek anlaşılabilceğini söylemiştir (Uphoff, 2000).

Sürekli dönüşen sosyal sermaye kavramının en etkili taraflarından birisi de sıklıkla kalkınma politikalarında sosyal sermayeye atıfta bulunan ve teori hakkında araştırma ve geliştirme yapılan Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası 1990'lardan itibaren sosyal sermaye teorisini sahiplenmiş ve gerçek hayatta pek çok projede teoriyi kullanarak deneyimlemiştir. Bu süreç teorisinin tekrar tekrar tanımlanmasına ve geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

1990 yılında kurulan "Katılımcı Kalkınmada Öğrenme Grubu" bankanın baskın kalkınma teorilerini kırarak şekilde İsmail Serageldin'in de desteğiyle; Banka'nın katılım sürecinin projelendirilmesi ve uygulanması alanında politika değiştirmesine sebep olmuşlardır. Ancak daha çok katılım odaklı olan "Katılımcı Kalkınmada Öğrenme Grubu"na iki farklı bakış açısına sahip ekip tarafından sosyal sermaye çalışması ve yaklaşımı sunulmuştur. Birinci ekip; sosyal sermaye fikrinin en önde gelen savunucularından biri olan Gloria Davis'in başkanlık ettiği, Katılımcı Öğrenme Grubu ve Katılım grubunun etkin üyelerinden Deepa Narayan ve Scott Gugenheim'dir. Daha sonra bu ikili sosyal sermaye politikalarını farklı yönlerden ele almışlardır.

İkinci ekip ise; Banka'nın katılımcı gündemine bağlı olan ve çevreci odaklanmayı destekleyen "Çevre Departmanı"dır. Bu grup, doğal sermaye kavramını ele alıp, sosyal sermayeyi sürdürülebilirlik bağlamında yorumlamışlardır. Bu iki ekibin geliştirdiği teoriler; Banka'nın sosyal kalkınma politikalarını sorgulamaya itmiştir. Bu sebeple Banka'nın içinde "uydu" guruplar oluşturulmuş ve başlıklar tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmaların ve dışarıdan pek çok akademisyenin de bu gruplara dahil edilmesiyle sosyal sermaye kavramının "politik ekonomi" yerine "kurumsal ekonomi" tartışmalarına bağlanması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemler Narayan'ın Tanzanya'da yaptığı saha çalışmaları sosyal sermayenin hane halkı yoksulluğunda çok önemli bir belirleyici olduğunu göstermiştir. Bu çalışmaların üstüne Narayan ve Prichett'in yaptığı çalışmaların sonucunda Banka'nın sosyal sermayeyi ekonomik bir veri olarak da ele almasını sağlamış ve su ya da hijyen projelerine katılım başarısı sağlamak için sosyal sermaye çalışmalarından beslenilmeye başlanmıştır (Bebington, Guggenheim, Olson, & Woolcock, 2004).

Dünya Bankası'nın içindeki grupların bir kısmı, sosyal sermaye kavramının farklı disiplinler arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir faktör olduğunu savunurken, diğer gruplar arasında pek çok farklı tartışma mevcuttu. Tartışmaların biri; analitik yaklaşımı olan ekonomistler ve yöneticiler arasında, sosyal sermayenin ölçülebilmesi, istatistiksel önemi ve resmi modelleri etrafında dönerken; bir diğer tartışma operasyonel grupta sosyal bilimcilerle beraber olarak, kullanışlılık, sosyal ve siyasi değişim etrafında dönmekteydi. Banka'nın tartışmalarında analitik olan grubun tartışmaları sıklıkla yayın yaptıkları için kamuya daha fazla yansımış ve be sebeple sosyal sermaye kavramı ciddi bir şekilde dışarıdan eleştiri almaya başlamıştır (Bebington et al., 2004).

Bu tartışmaların üzerine mevcutta da Banka'da görev yapan sosyal kalkınma uzmanı olan Michael Woolcock 1998, 2000 ve 2001 yılında bu konuda en çok atıfta bulunan yayınlarını yaparak; Dünya Bankası'nın sosyal sermaye yaklaşımlarını eleştirmiş, teorik bir çerçeve çalışması yapmış ve sosyal sermaye kavramına gelen eleştirileri cevaplamıştır. Daha sonra ise sosyal sermaye için bir ölçme yöntemi oluşturmuş ve sosyal sermaye kavramının daha somut araçlara dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur.

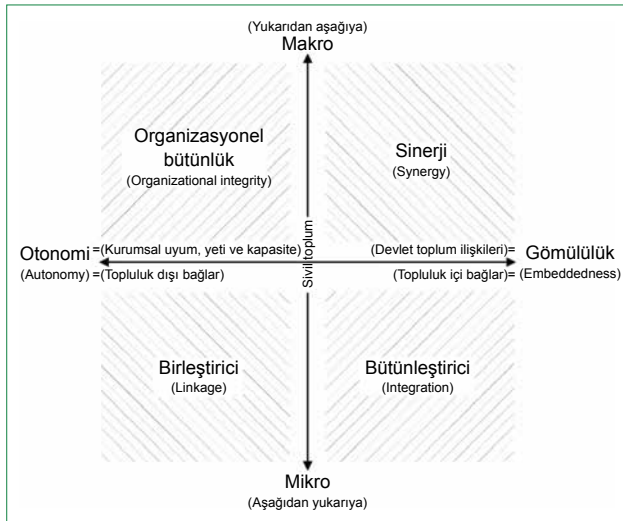
Woolcock; sosyal sermaye oluşturmaya yatırım yapmanın daha iyi bir ekonomik kalkınma teorisi ve modeli için gerekli potansiyele sahip olduğunu ancak yine de sosyolojik bazı endişeleri sakladığı için aynı zamanda problemli olduğunu belirtmektedir. Bu endişelerin temelde; farklı kurumsal sektörler arasında ve içinde bulunan çok çeşitli sosyal ilişkilerin kapsamı ve doğasını; bu ilişkilerin yerine getirdiği görevlerin ekonomik takas karmaşıklaşmaya başladıkça değiştiğini ve çok az ya da çok fazla sosyal sermaye varlığının herhangi bir kurumsal düzeyde ekonomik performansı engelleyeceğini içerdiğini ifade etmektedir. Buna göre; eğer sosyal sermaye anlamlı bir deney-

sel ve teorik kapsam olarak kalmaya devam edecekse sadece kolektif eylemin statik ikilemlerinin üstesinden gelmeye yarayan bir araç olmaktan çıkıp aynı zamanda toplumsal boyutları içine almalıdır (Woolcock, 1998).

Woolcock; kalkınmayı engelleyen ya da sağlayan bu tarz kolektif hareket sorunlarının gömülü ve otonom sosyal bağlar üzerinden okunmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ancak; farklı seviyedeki ilişkileri doğru bir şekilde analiz edebilmek için gömülülük ve otonomi yaklaşımlarının makro ve mikro seviyede daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Gömülülük mikro seviyede topluluk içi bağlarla karşılık gelirken, makro seviyede devlet toplum ilişkilerine karşılık gelir. Otonomi ise mikro seviyede topluluk dışı (topluluklar arası) bağları ifade ederken makro seviyede organizasyonel kapasite ve güvenilirliği ifade etmektedir.

Woolcock; daha önce de başka kişileri tarafından detaylı tanımları yapılan gömülülük ve otonomi kavramlarını, incelemek istediği makro ve mikro seviye farklı tanımlamalar ile güncelleştirmiştir. Mikro seviyede gömülülük (topluluk içi bağlar) bütünleştirici (intergration) ve otonomi (topluluk-dışı bağlar) ise birleştirici (linkage) olarak tanımlanmıştır. Makro seviyede ise gömülülük (devlet-toplum ilişkileri) sinerji olarak otonomi (kurumsal uyum,yeti ve kapasite) ise organizasyonel bütünlük olarak tanımlanmıştır (Şekil 1).

Bu şekilde yukarıdan aşağıya bir ilişki şeması oluşturmuş ve her bir kavramın diğeriyle meydana getirdiği birleşimi incelemiştir. (Woolcock, 1998) Woolcock; analizlerinde sosyal sermayenin mikro ve makro seviyede kalkınma ikilemleri oluşturduğuna işaret etmiştir. Buna göre incelemelerini mikro düzeydeki aşağıdan yukarıya kalkınma ikilemleri ve yukarıdan aşağıya ekonomik kalkınma ikilemleri olarak sınıflandırmıştır.

Şekil 1. Sosyal sermaye biçimleri ve kalkınma türleri (Woolcock, 1998).

Tablo 1. Ekonomik kalkınmanın aşağıdan yukarıya ikilemleri (Woolcock, 1998)

	Birleştirici (topluluk dışı bağlar)	
	Az	Fazla
Bütünleştirici (topluluk içi bağlar)	Az Fazla	Aşırı bireysellik Aşırı cemaat Anomi Sosyal fırsat

Aşağıdan yukarı kalkınma yerel yapılardan gücünü almaktadır. Yerel guruplar arasındaki ilişkiler sosyal sermaye için çok önemlidir ancak ikilemler bu bağların yoğunluk dengeleriyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal bütünleşmenin fazla ancak toplumsal bütünleşmenin az olduğu durumları "Aşırı Cemaat (amoral familism)" olarak tanımlamıştır. Bu tarz toplumlarda tutkulu bir şekilde kendine yer bulan etnik ve ailevi bağlar; bireylerin ekonomik olarak ilerleme, başka bir yere yerleşme heveslerini kırarken, "ötekiler" ile uyumsuzlukların çözümünde barışçıl tutum sergilemeyi engellemektedir. Bu durum aynı zamanda evrensel bir kalkınma hedefi olan özel mülkiyet ile ilgili sorunları da beraberinde getirir. Kolektif bir şekilde sahip olunan ve yönetilen mallar, sorunu, daha da içe kapanarak kötü bir hale getirmektedir. Örnek olarak ise Rusya'da ki geçiş pazarı, Güney Asya, Güney İtalya, sahra-altı Afrika gibi ülkelerdeki kalkınma sorunların işaret etmiştir. "Aşırı Bireyselliği" (amoral individualism) ise herhangi bir güven türünün bulunmadığı; kişisel kârın her türlü sosyal ve ekonomik eylemden önemli olduğu ve üyelerin her türlü birleştirici ağıdan uzaklaşmış olduğu durum olarak tanımlamıştır. Bu duruma örnek olarak ise Uganda'da yer alan; aile bireyleri de dahil olmak üzere herkesten çalabilme; zor bir durum olduğunda bebeklerini terk edebilme gibi özellikler gösteren İk kabilesi ile batıda bulunan evsizleri vermiştir (Tablo 1).

Woolcock oluşan üçüncü durumu ise daha çok kentleşme ve modernleşme ile ortaya çıkan ve bireylerin çok sayıda toplumsal etkinliğe sahip olduğu ancak onlara bütünleşme sağlayacak iç bağlardan yoksun olduğu "Anomi" hali olarak tanımlamıştır. Yeni demokratik devletlerin; sivil toplumu destekleyici ve yalnızlaşmayı ve yabancılaşmayı engelleyici kalkınma projeleri üretmesi ve etnik toplumlarda oluşan ciddi ekonomik ve sosyal fırsat kayıplarının engellenmesini sağlayacak; kalkınma kazanımlarının elde edilmesi için birleştirici ve bütünleştirici bağların beraber güçlü bir şekilde kurgulanması gerektiğini belirtmiştir. Örnek olarak ise hızlı toplumsal dönüşüm yaşayan ve sevgisizlik, intihar ve suç oranlarının arttığı Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini vermiştir (Woolcock, 2001).

İkilemin ikinci basamağı ise makro ölçekteki ilişkilerdir. Woolcock; yoksul toplumlardaki iç dinamiklerin ve ekonomik grupların kalkınmasının; belirli bir tarihsel çerçevede; sivil toplumdaki bağımsız grupların kendi ortak kararlarını güçlendirerek ya da zayıflatarak oluşabileceğini söylemiştir. Bu tarz gruplar

Tablo 2. Yukarıdan aşağıya kalkınma; organizasyonel bütünlük ve sinerji (Woolcock, 1998)

	Organizasyonel bütünlük (kurumsal uyum ve kapasite)		
	Az		Fazla
Sinerji (Devlet toplum ilişkileri)	Az	Anarşi (Çökmüş devletler)	Etkisizlik, verimsizlik (Zayıf devletler)
	Fazla	Predasyon, yozlaşma (Haydut devlet)	Esneklik, hesap verilebilirlik (Kalkınmış/gelişimsel devlet)

devlet politika ve uygulamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Devlet-toplum ilişkilerinin sağlayacağı bir kalkınmadan kaynaklanacak verim; bu iki grubun ihtiyaçlarının, ilgisinin ve kaynaklarının dolaşımına bağlıdır. Devlet toplum ilişkileri ve genel olarak devlet-özel sektör arasındaki ilişkiler katı sosyalist modellerden, serbest pazar yaklaşımlarına dağılan bir çerçevede yol oluşturmuştur. Bu ise kalkınmada devletin organizasyonel kapasitesi ve sivil toplumla bütünleşmesi ve cevap vermesini içeren karmaşık bir ilişkiler dengesi oluşturmaktadır (Woolcock, 1998).

Woolcock makro ikilemlerde de yukarıdan aşağı kalkınma ikilemlerini sınıflandırmıştır (Tablo 2). “Çökmüş devletler” olarak da adlandırılan Somali gibi en temel hukuk düzenlemelerinin olmadığı ve anarşinin hüküm sürdüğü devletlerde ne sinerji ne de organizasyonel bütünlük bulunmaktadır. Etkili ve verimli devlet bürokrasisi bulunmadığı, özel mülkiyetin ihlalden, büyük yolsuzluklara, temel insan haklarının ihlallerine varan yaptırımların bulunduğu durumu “Haydut devlet (Predatory/Rogue States)” olarak tanımlamıştır. Bu tarz devletlerin organizasyonel bütünlükleri düşük ancak sinerji kabiliyetleri ortalamadır. Acımasız ve hesap sorulamayan, maddi yardımları iktidarın zenginleşmesi için kullanan, vatandaşlarına işkence yapan ve öldürebilen askeri diktatörlükler ve rejimler, varlıklarını şiddet tekeli ve sermaye sahiplerine olan kişisel bağların kullanımı ile sürdürebilmektedir ve herhangi bir kalkınma sonucuna ulaşamamakta tam tersine hayat standartlarını düşürmektedirler. Ancak Woolcock aynı zamanda sinerji olmayan organizasyonel bütünlüğün de verimsiz sonuçlara yol açtığını ifade etmiş, bu tarz devletleri “Zayıf devletler” olarak tanımlamıştır. Komünizm ve sosyalizmle yönetilen Sovyet Rusya, Doğu Avrupa 1970’ler öncesi Çin gibi örneklerde olduğu gibi çok fazla bürokrasi ve çok az sivil toplum bulunduğunu söylemiştir. Demokratik ülkeler içinse iyi eğitimli ve itibarlı ancak sermaye sahipleri ile bağları zayıf olan Hindistan Sivil Servis hizmetlerini örnek vermiştir. Devlet genel hukuka sahip ve kamu yararını gözetmektedir ancak uygulamada kaynaklarının kontrolsüz yönetimi ve dezavantajlı grupların mağduriyetleri söz konusudur. Bu devletler vatandaşlarının isteklerine yavaş cevap verirken; düşük kalitede üretimle dünya piyasaları ile rekabet edecek iş yaratmakta başarısız olmaktadır. Kamu gruplarının sağlayamadığı güvenliği mafya vb. gruplar sağlamaktadır. Woolcock bu üç devlet türünde ekonomik kalkınma için devletin çözümden ziyade sorun olduğunu ifade etmiştir. Devletler ve bileşenleri arasında sürdürülebilir ve dinamik bir ilişkinin bulunduğu durumlar ise; “Kalkınmış Devleti” ortaya çı-

karmaktadır. Bu tarz yapılar; devlet- toplum ilişkileri özellikle de devlet yönetimi ile büyük sermaye sahipleri arasındaki ilişkiler verimli, karşılıklı ve etkili olup, kalkınma hedeflerine kolay ulaşılabilir olduğunu belirtmiştir. Bu durum gömülmüş otonomi olarak da adlandırılabilir. Örnek olarak ise Japonya, Güney Kore ve Singapur’u işaret etmiştir (Woolcock, 1998). Woolcock daha sonra bu verileri en fazla kalkınma verimi alınacak makro ve mikro kesimleri incelediği başka bir analizde karşılaştırmış ve bir tablo oluşturmuştur. Woolcock sürdürülebilir bir kalkınma için yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya arasındaki ilişkinin dinamik olması gerektiğini söylemiştir. Sosyal sermaye ağlarının her birinin sağlıklı bir şekilde bir arada var olmasının önemini ve bu 4 ana ayırıcı bileşenin varlığının, yokluğunun ya da yetersizliğinin kalkınma kazançları açısından etkisinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Woolcock, 2001). Bu analize göre her bir bileşenin yüksek oranda bulunduğu sistemleri “Faydacı Otonomi” olarak tanımlarken; az oranda bulunduğu sistemleri “Anarşist Bireysellik” olarak tanımlamış ve bütünlüğün azlığından başlayarak her bir bileşenin azlığının bu ölçekte en olumsuz duruma doğru gittiğini ifade etmiştir (Tablo 3).

Woolcock’un yapmış olduğu sosyal sermaye analizleri ve çalışmaları literatüre geniş katkı sağlamış, Dünya Bankası’nın kalkınma yaklaşımlarını değiştirmiş ve bunun sadece tek bir açıdan yapılacak çalışmalar ile kalkınmaya fayda sağlayacak dinamikler olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda sosyal sermaye kavramına gelen eleştirileri değerlendirerek kavramı güncellemiş ve ölçülebilir bir değer olması için ölçme modelleri ve yöntemleri geliştirmiş, Dünya Bankası’nın kalkınma projelerinde veri toplamak için kullanılabilir hale getirmiştir.

Sonuç

Türkiye özelinde bu durumu değerlendirecek olursak; aşağıdan yukarıya analizde Türkiye’nin yeni ve hızlı kalkınan bir ülke olduğunu; bireylerin gittikçe daha fazla toplumsal etkinliğe ve fırsata erişebildiği ancak bununla beraber bütünleştirici bağlarının da aynı hızla zayıfladığını; ancak toplumsal dinamiklerin ülke genelinde son derece de değişken olduğunu söyleyebiliriz. World Value Survey’in 2010-2014 arasında yürüttüğü araştırmada; ailevi, ırksal, mezhepsel ve hemşerilik bağlarının son derece yoğun olduğunu görmek mümkündür. Bununla beraber bu topluluklarda bireyselleşmenin oldukça düşük olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu durum Woolcock’un ikilemlerine göre Mikro düzeyde ülkenin genelinde “Aşırı Cemaat” olarak ken-

Tablo 3. Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya kalkınma ikilemlerinin etkileşimi (Michael Woolcock, 1998)

	Aşağıdan yukarıya		Yukarıdan aşağıya		Performans sonucu
	Bütünleşme Topluluk içi	Birleştirici Topluluk dışı	Sinerji Devlet-toplum	Bütünlük Kurumsal tutarlılık	
	X1	X2	X3	X4	Y
1	Az	Az	Az	Az	“anarşist bireysellik”
2	Az	Az	Az	Fazla	
3	Az	Az	Fazla	Az	
4	Az	Az	Fazla	Fazla	
5	Az	Fazla	Az	Az	
6	Az	Fazla	Az	Fazla	
7	Az	Fazla	Fazla	Az	
8	Az	Fazla	Fazla	Fazla	
9	Fazla	Az	Az	Az	
10	Fazla	Az	Az	Fazla	
11	Fazla	Az	Fazla	Az	
12	Fazla	Az	Fazla	Fazla	
13	Fazla	Fazla	Az	Az	
14	Fazla	Fazla	Az	Fazla	
15	Fazla	Fazla	Fazla	Az	
16	Fazla	Fazla	Fazla	Fazla	

dini göstermektedir. Ancak bunun büyük şehirlerde yaşayan orta-üst sınıf gruplarda yerini hızla bireyselleşen ve cemaat bağlarından bağımsız bir duruma yani “Anomiye” bıraktığını da yorumlamak mümkündür. Yukarıdan aşağıya analizde ise; Türkiye’nin 100 yıl önce kurulmuş olan bürokrasinin köklü ve güvenilir olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte sivil toplum ve devlet ilişkilerinin daha zayıf olduğu gözlemlenebilmektedir. World Value Survey’in 2010-2014 çalışmalarında bireylerin insan hakları ve insani yardım kuruluşlarında, STK’larda son derece az görev aldığını görmekteyiz. Kişiler toplumsal olarak barışçıl politik bir tepki (imza, dilekçe, barışçıl yürüyüş vb) üretmeye mesafeli durmaktadırlar. Bireysel olarak hareket etmekte ve devlete sadece orta düzeyde güven duydukları bürokrasi kanalları ile ulaşmaktadırlar. Ancak Devletin bürokrasi ve sermaye ile kurduğu ilişki çok daha güçlüdür. Serbest piyasa ekonomisine yakın bir tarihte geçmiş olan cumhuriyetin kalkınma hedefleri hızla yabancı sermayenin ekonomiye alınması ve büyümeyi ön plana almaktadır. Sermaye-devlet-bürokrasi ilişkilerinin, özelleştirmelerin ve kurumsal hizmetlerin topluma ulaşmasının belli bir istikrar ve memnuniyet seviyesinde olduğunu gözlemek mümkündür. Ancak düşünce özgürlüğü, politik suçlar, ülke tarihinde yer alan darbeler ve polis şiddeti gibi durumlar da kişiler ile devlet arasında sağlıklı ve karşılıklı bir ilişki kurulamamasına sebep olmakta ve kalkınma hedeflerini tehlikeye sokmaktadır. Bu durumu oluşturan ülkenin siyasi ve ekonomik dengeleri zaman zaman değişse de son 15 yılda

görece daha aktif bir sivil toplum-devlet ilişkisinin oluştuğunu yorumlamak da mümkündür. Tüm bunlar yorumlandığında bütünlüğün fazla ancak sinerjinin az olduğu “zayıf devlet” analizini yapmamız mümkün olmaktadır (WVS Database, 2015).

Türkiye’de bu dört ana bileşenin analizi yapıldığında; ölçekte ortalarda bir yere düştüğünü görmemiz mümkündür. Buradan yola çıkarak ülke kültürümüzde var olan bütünleştirici bağların korunması ve güçlendirilmesi için projelerin ve bağlantıların üretilmesi gerektiği; aynı zamanda bu bağların kişilerin bireyselleşmesi önünde bir engel olmasının önüne geçilmesi ve bireyselleşmeyi destekleyecek projelerin üretilmesi bu sayede farklı topluluklar arasında daha yapıcı bağların kurgulanması gerekmektedir. Toplumsal sinerjinin artması için çok sesliliğin ve devlet-toplum güvenin sağlanması için sivil toplumun desteklemesi, sivil toplum kuruluşlarını toplumsal katılımın önemsenmesi, toplum ile devletin arasındaki doğrudan iletişim kanallarının daha da iyi işler olması gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Türkiye’de fırsat eşitliğinin olduğu, dengeli, sürdürülebilir toplumsal kalkınma için eksik olan ayakların inşa edilmesi bir zorunluluktur.

Teşekkür: Yıldız Teknik Üniversitesi’nde Doktora dersi olan “Sosyal Sermaye ve Planlama” dersi kapsamında bana bilgileriyle ışık tutan ve bu çalışmayı hazırlamam da bana sonsuz destek olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Tuba İnal Çekiç’e teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKLAR

- Bebbington, A., Guggenheim, S., Olson, E., & Woolcock, M. (2004). Exploring Social Capital Debates at the World Bank. *The Journal of Development Studies*, 40, 33–64. doi:10.1080/0022038042000218134.
- Bexley, E. (2007). Social Capital in Theory and Practice. *Education And Training*, (November 2007), 1–123.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone. The collapse and revival of American community (p. 541).
- Uphoff, N. (2000). Understanding social capital: learning from the analysis and experience of participation. In *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (pp. 215–249).
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27, 151–208. doi:10.2307/657866
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1–35.
- Woolcock, M. (2010). The Rise and Routinization of Social Capital, 1988–2008. *Annual Review of Political Science*. doi:10.1146/annurev.polisci.031108.094151.
- WVS Database. (2015). World Values Survey Wave 6: 2010-2014 <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>.